

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Данило БАЊАКТАРЕВИЋ

(Приштина)

ГЕНИТИВ МНОЖИНЕ ИМЕНИЦА ТИПА СМЉТЊА, СМЉКВА, МЉБА, ЛЉПТА

Од морфолошких питања нашега савременог језика посебно место и третман има генитив множине именица женског рода. Но, како су се именице овог рода давно поделиле те једну групу чине оне са старом основом на *-i(ь)*-тин: *сѣвар*, *косѣ*, које су сачувале своје старе парадигматске особине, а то ће рећи и наставак *и* у генитиву множине, а другу, пак, чине именице старе *-а* основе са онима које су им пришле, тип: *жена*, *душа*, *локва*, *свекрва* и сл., — ова група, сем осталих преживелих парадигматских особина, добила је наставак *а* у генитиву множине, али не сва, као целина, па ће се ово осветљавање тицати искључиво ових других.

Прво ћемо утврдити ситуацију код наших истакнутих граматичара који за наставак *а* у генитиву множине код именица истакнутог типа кажу овако:

1. Т. Маретић, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1899. године, стр. 170—171, говорећи о непостојаном вокалу у генитиву множине именица женског рода износи да је „помично а“ обично у генитиву код неких речи као: *крушака*, *оваца* или: *цркава*, *дасака*, *гусака*, *клеџава*, *молиџава*, *ијесама*, *ириџовиједака*, *иушака*, *сестџара*, *смокава*, *иџрешања*, *усана*, а има их које су „с овијем а у генитиву множине веома необичне“, као нпр.: *калџа*, *мајџа*, *неиџрава*, *војџа*, *радџа*, *смейџа*, *смуџиња*, *борџа*, *иџужџа*, *џурџа* и друге именице с наставцима *-ња* и *-ба*. Даље, Маретић напомиње да постоје и облици *калаџа*, *мајџа*, *неиџрава*, *војџа* само код гђекојега књижевника“, али не и у народу, него се место таквих облика узима облик с наставком *и* нпр.: *мајџи*, *маџи*, *мољџи*, *смейџи*, *иџужџи* и сл. Данас: *мајџа*, *војџа* и *смейџа* сасвим обично.

Како је Маретићева нормативност везана за Вука и Даничића, односно за језик њихових дела, што се може видети и код Ф. Ивковића — Рад 162, да се њих консеквентно држи, то и код њих износи двојаку ситуацију. Наиме, знатан је број речи с наставком *и*, али их има и с наставком *а* у генитиву множине. Тако нпр. Вук употребљава: *бáнкá* и *бáнáкá* (Рјеч. 1852), *брѣсáкá* (Даница 1827), *сáбá.лá, сáчá.мá* (Рјеч. 1852). Као ређе примере без „помичног а“ у генитиву множине Маретић налази код Вука: *рúшйá* (Рјеч. 1852) и *шáјнá* код Даничића (Коријени).

За речи с групама *зд, сй, жд, шй шћ* на крају основе Маретић каже да немају „помично а“ међу овим гласовима у ген. множине, јер оне, као што се зна нису имале танко јер (*ь*) међу овим сугласницима, те отуда: *звезда, лáсйá, шáшйá, гдишá, нúждá, бшчá*.

Како се види Маретић не заузима одређен став према двојакој ситуацији, већ само констатује постојеће стање.

2. А. Белић, Граматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа, Београд 1934. г., стр. 76. говорећи о генитиву множине именица III врсте износи ово: „У генитиву множине јавља се код именица са основом са више сугласника место *-а* — *-и*; тада у основи нема непостојаног дугог *а*: *свáдбй, мдлбй, бдрбй, војскй, смéшйй, шйужбй, мáзгй*. Њих бива у нашем језику све мање и место њих се јављају генитиви на *а* без уметнутог *а*, али тада са продуженим вокалом испред сугласничке групе: *мóлбá, бóрбá, смéшйá, војскá* и сл.“ (76). На следећој страни Белић додаје да се непостојано дуго *а* уметне у генитив множине, ако је завршетак за генитив множине *а*, сем код именица са сугласничким групама на крају основе: *сй, шй, зд, жд* и *шћ*: *шáшйá, красйá, звезда, гошá, нуждá*.

Ни Белић није категоричан, односно опредељен за јединственост у генитиву множине код именица истакнутог типа. Додуше, он у својој Историји сх. језика, речи са деklinацијом, каже: „Јасно је да у савременом језичком осећању постоји тежња да се уклоне облици са *и*“.

3. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, Београд 1964. г. стр. 235 и даље износи да сем именица *смéшйá* и *војска* има још именица које у генитиву множине имају наставак *и*: *бдрба, кáвга, кáзна, кáлфа, лдйшá, мдлба, ндйрáвда, рáдња, слúшйá, чáвка* и сл. којима се основа завршава групом сугласника. Даље, на истој страни у тачки б) Стевановић истиче чвршћу позицију наставка *а* када каже: „Али не треба схватити да генитив множине свих именица ове врсте чија се основа завршава било којом групом сугласника има наставак *и*. Код таквих именица у овом падежу између два сугласника на крају основе

и тиме дати завршно обележје давно започетом процесу и, конкретно, модернизовати нашу деклинациону систему.

Подсетићемо се да је наставак *и* у генитиву множине био и код именица мушког рода типа *пљѣ*, али су га оне изгубиле помешавши се с именицама мушког рода *-о*, *јо* основа којих је стари генитив множ., без наставка, добио наставак *а* баш од именица женског рода, односно према ситуацији код именица женског рода, с напоменом да је било утицаја именица типа *пљѣ* на именице м. рода с умекшаним сугласником, али је ипак наставак *а* у генитиву множине уопштен. Међутим, код именица женског рода *-а* основа, и оним које су им пришле, појавила се, такорећи, аномалија која не само што је омела процес генерализације наставка *а* у генитиву множине, него је проузроковала и цепање именица женског рода на *а*, према генитиву множ., тако да једну групу чине оне с наставком *а*, а другу с наставком *и* или *и*, *а*.

Питање двојности наставка генитива множине именица жен. рода, како се види, везује се за завршетак основе именица жен. рода на *а*. Наиме, све оне именице с једним сугласником на крају основе имају данас у генитиву множине наставак *а*: *жѣна* — *жѣнѣ*, *вѣда* — *вѣдѣ*, *сѣѣна* — *сѣѣнѣ* и сл. Оне, пак, именице са два сугласника на крају основе показују неуједначеност о чему смо видели статове наших истакнутих граматичара.

Оваква неједнака ситуација води порекло из старијих времена, тј. из епохе уједначавања падежних наставака неједнаких именских промена именица једног рода. Наиме, пошто је једна група именица женског рода имала у генитиву множине наставак *и* (ствар, кост), а некима од њих завршавала се основа на два сугласника, тип: *косѣ*, *часѣ*, *милосѣ*, тј. оне на *-сѣ*, *-осѣ*, није било тешко да се друге именице женског рода на *а* са два сугласника на крају основе, а првенствено оне старих консонантских основа (*боукѣ*, *локѣ*, *смокѣ*), јер су им, иначе биле блиске, поведу за њима и приме наставак *и* у генитиву множине. Према томе, *наставак и везан је за генитив множине ових именица механичко-психолошком везом и учврстио се до те мере да га ни речи типа ласѣ, звезда, нужда* где је наставак *а* најпре уопштен нису пољубале. Тај моменат наступио је тек онда када је непостојани вокал унесен међу крајње сугласнике основе преко полугласника добијеног гласовним путем и то је поколебало првашње стање. Процес уношења непостојаног вокала међу крајње сугласнике који је спровођен код именица мушког и средњег рода бесумње је прихваћен и код именица женског рода. Према томе, ова појава представља веома значајан моменат у формирању генитивског множинског облика уопште, а посебно

код именица женског рода овог типа о којему говоримо. Његова ширина, дакле, не допушта изоловано посматрање именица појединих родова, јер обухвата све именице с два сугласника на крају основе изузев именица старих *-i(ь)* основа женског рода.

Уметање непостојаног вокала код именица женског рода у ген. множине значајно је зато што се преко њега, односно помоћу њега, створила могућност везивања наставка *a* за овај падеж, као падежне морфеме. Захваљујући томе, тј. процесу уношења, или развоја, непостојаног вокала, међу крајњим основним сугласницима уопште, облици ген. множине *банки*, *мајки*, *колевки* (и *колијевки*), *чавки* и сл. мењају се у облике: *бānākā*, *мājākā*, *кōлевākā* (и *кōлијевākā*), *чāvākā* као и обичнијих: *букāvā*, *брѣсākā*, *игālā*, *йрййākā*, *смдкāvā*, *ћурākā*, *јсанā*, *цркāvā*, *шужābā* и сл.

Овај моменат није остао без утицаја на друге именице типа: *сметња*, *йрѣйња*, *шейња* па се и код њих место наставка *и* узима наставак *a* у ген. множине, али им се крајњи основини сугласници не раздвајају непостојаним вокалом: *смѣйња*, *йрѣйња*, *шејња*, па овако и *смѣйња*, *чѣжња*, *кālфā*, *молбā*, *борбā*, *шорбā* (и *тораба*), *кāзнā* и сл. Према томе, упоредо с овим није ништа необично употребљавати облике: *лѣйта* — *лѣйта*, *ѣсйра* — *ѣсйра*, *крѣйња* — *крѣйња* и сл.

Из изнесеног прегледа може се закључити да постоје три етапе у примању наставка *a* у ген. множине именица женског рода с два сугласника на крају основе:

1. Све именице овог типа првобитно прихватају наставак *и* угледањем на именице старих *-i* основа не само женског него и мушког рода;

2. У другој етапи именице овог типа оријентишу се наставку *a* преко уношења непостојаног вокала међу крајње основне сугласнике, а под утицајем именица свих родова које прихватају наставак *a*, али првенствено оних женског рода са сугласничким групама *зд*, *сй*, *јд*, *шй* и *шћ* на крају основе и са основом на један сугласник.

3. Трећу етапу представља оријентација ка претходној групи именица и прихватање наставка *a* у генитиву множине без уношења непостојаног вокала међу крајње основине сугласнике.

Могло би се рећи, према ситуацији, да се овај процес уопштавања наставка *a* у генитиву множине именица женског рода истакнутог типа налази у завршној фази. На нама је, као и на свима који говоре књижевним језиком, да прихватимо констатацију А. Белића изречену пре педесет година, тј. да језичко осећање тежи уклањању облика с наставком *и* код именица овог типа. Према томе, конкретно, облике генитива

множине треба заменити облицима с наставком *a* било преко уметања непостојаног вокала међу крајње основине сугласнике или без тог уметања, али с обавезним продужењем вокала пред крајњом сугласничком групом код оних именских речи где би се уметањем непостојаног вокала могла створити ма каква незгода било обличка или значењска као нпр. : лѡпта — лѡптā, смѡтра — смѡтрā и с.т. што је препоручио и А. Белић полазећи, свакако, од стања запаженог код Вука и Даничића.